

Azərbaycan xalqı dünya xalqları içorisində
Ahəmişə özünün zəngin mədəniyyəti, incəsə-
nəti ilə seçilmiş, özünəməxsus dəyərlər sistem
yaratmışdır. Araşdırmlar göstərir ki, tarixi
Azərbaycan torpaqlarının hər bir güşəsində
xalqımızın dünəni ilə bağlı qiymətli mənbələrə
rast gəlmək mümkündür. Hətta düşmən qüvvə-
lər tərəfindən bu mənbələr nə qədər məhv
edilmişdən sonra da tarixin izlərini qorumaq,
gələcək nəsillərə çatdırmaq mümkün olmuşdur.
Bu baxımdan vətən tarixi, mədəniyyəti, adə-
biyyatı, görkəmli şəxsiyyətləri ilə bağlı yazılan
əsərlər keçmişimizi öyrənmək, gələcək nəsillərə
çatdırmaq üçün böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir.

İRƏVAN AZƏRBAYCANLI PEDAQOJİ MƏKTƏBİNİN ŞƏRƏFLİ YOLU

Tarixdən məlumdur ki, Azərbaycan tarixən çox böyük əraziyə malik olmuş və XIX əsrin əvvəllərində Rusiya imperiyası tərəfindən parçalanaraq hissələrə bölünmiş və Qərbi Azərbaycan ərazisində ermənilər yerləşdirilərək onlar üçün orada dövlət yaradılmış və beləliklə, orada yaşayış soydaşlarımız tədricən sixışdırılaraq öz doğma yurdlarından didərgin salmışlar. Tarixi mənbələr göstərir ki, XIX əsrin əvvəllərindən sonrakı dövrlərdə də azərbaycanlılar nə qədər təzyiqlərə məruz qalsalar da Qərbi Azərbaycanda zəngin mədəniyyət yaratmaqdə davam etmiş və bu mədəniyyət nümunələri vətən tarixinin qızıl səhifələri sırasındadır. Ona görə də Qərbi Azərbaycanın tarixi, mədəniyyəti, incəsənəti ilə bağlı ister çar Rusiyası dövrünə, isterse də sovet dövrünə aid tədqiqatların davamlı olaraq aparılması vacibdir. Son illərdə bu istiqamətdə elmi araşdırmaların genişləndirilməsi təqdirəlayıqdır. Belə tədqiqatlar sırasında filologiya üzrə felsəfə doktorları dosentlər Kənül Həsənova və Cəlal Allahverdiyevin aparlığı tədqiqatlar da diqqəti cəlb edir. Onların bu istiqamətdə apardıqları yeni tədqiqatlardan biri “Tarixi təhsil ocağı: İrəvan Azərbaycanlı Pedaqoji Məktəbi” adlanır. Elmi redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor Mahirə Hüseynova olan bu kitab İrəvan Azərbaycanlı Pedaqoji Məktəbinin 100 illiyinə həsr edilmişdir.

Kitabın evvelində xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Azərbaycan təhsili, Qərbi Azərbaycanda maarifçilik, məktəb və pedaqoji fikir tarixini öyrənilməsi, tədqiqi ilə bağlı sərəncamlarının diqqətə çatdırılması, fikirlərinin verilməsi təqdirəlayıqdır.

Müelliflərin qeyd etdikləri kimi, bu məktəb 1924-cü ildən 1948-ci ilədək İrəvanda fəaliyyət göstərmişdir. Kitabda bu məktəbin yaranması, fəaliyyəti, onun görkəmli məzunları barədə zəngin məlumat verilmişdir.

Kitabın mühüm bölmələrindən biri "XIX əsrde və XX əsrin əvvellərində İrəvanda Azərbaycan ədəbi-mədəni mühiti yeni paradigmaya işində" adlandırılmışdır. Burada, ilk növbədə, haqlı olaraq Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin bira sırə ferman və sərəncamları, eyni zamanda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin "İrəvan mahalı Uluxanlı məktəbinin 125 illik yubileyi haqqında" 29 dekabr 2006-ci il, "İrəvan Müəllimlər Seminarıyasının 140 illiyinin qeyd edilməsi haqqında" 29 dekabr 2021-ci il tarixli sərəncamları və digər fərmanları diqqətə çatdırılır, Qərbi Azərbaycanda ədəbi və milli maarifçilik mühitinin dərinlənmiş təşviqindən başqa, bu tarixi sənədlərin əhəmiyyəti şərh edilir.

Daha sonra müellifler büyük alim Firdun bəy Köçərlinin XIX əsrin axırlarında İrəvan gimnaziyasında dərs deyərkən onun tanış olduğu və fəaliyyətlərinə xüsusi dəyər verdiyi Qə-

bi Azərbaycan ziyalıları barədə fikirlərinə əsaslanaraq onların yaradıcılıq istiqamətlərini şəhər edirlər. Tədqiqatlardan məlumdur ki, Firdun bəy Köçəri “Azərbaycan ədəbiyyatı” adlı əsərində Məşədi İsmayıllı Hacı Kazımzadə “Bəzmi” (1846-1888), Mirzə Kazım Qazi Əsgərzadə Axund Əhmədov (“Mü-təlle”) (1832-1892), Hacı Seyid Rza Ənür-zadə “Sabir” (1842-1906), Mirzə Əlixan Şəmsül-Hükəmə “Ləli” (1845-1907) kimi şairlərin adlarını çəkmiş, onların əruz vəznində gözəl şeirlər yazmışlarını qeyd etmişdir. “Tarixi təhsil ocağı: İrəvan Azərbaycanlı Pedaqoji Məktəbi” kitabının müəllifləri müxtəlif elmi mənbələr, şəxsi arxiv materiallarından əldə etdikləri məlumatlar əsasında Mirzə Hüseyin Ağa, Mirzə Cabbar Əsgərzadə, Axund Məmmədbağır Qazızadə, Mirzə Cabbar Məmmədzadə, Cəfər bəy Cəfərbəyov, İbadulla bəy Muğanlinski, Abbas Ağa Fərəcov, Abbas Razi Məmmədzadə, Mirzə Hüseyin Həsənzadə İrəvani, Tərlan xanım Sultanova, Məhəmməd Mirfətullayev və digər görkəmlı ədəbiyyat və maarif xadimlərinin İrəvanın ədəbi-mədəni hə-

də də İrəvan ziyahları milli maarifçilik uğrunda mübarizə aparmış, xalqımızın milli mənəvi dəyərlərinin qorunması üçün məktəb işinə, təhsilə böyük önəm vermiş, böyüyən nəşilləri milli ruhda tərbiyə etməyə çalışmışlar.

Məlumdur ki, 1920-ci ildə Qərbi Azərbaycanda Ermenistan Sovet Respublikası yaradıldı. Əvvəlki daşnak rejimi bolşevik rejimi ilə əvəz edildi. Lakin yena də burada hakimiyətin ermənilərin əlində olması azerbaycanlıların işinə, onların ictimai-siyasi, mədəni həyatda iştirakına maneələr yaradırdı. Azərbaycanlılar indi öz tarixi yurdlarında - Qərbi Azərbaycanda "Azlıqda qalan millətlər" kateqoriyasına daxil edilmişdi. Bütün bunlara baxmayaraq qabaqcıl ziyahıların, xüsusilə "Azlıqda qalan millətlər bürosu"nın müdürü Mehdi Kazimovun səyi nəticəsində 1922-ci ilin sonlarında İrəvanda xüsusi hazırlıq kursları təşkil edilmiş və müəllimlik kurslarından keçmiş şəxslərə müəllimlik statusu verilir, onlar məktəblərə dərs deməyə göndərilirdilər. Lakin bu da mövcud tələbəti ödəmirdi. Kitabda bu məsələlər real faktlارla əsaslandırılmışdır.

Ösərin digər bir bölməsi “Irəvan Azərbaycanlı Pedaqoji Məktəbinin yaranması, fealiyyəti və formallaşması”na (1924-1948) həsr edilmişdir. Burada müəlliflər erməni şovinist dairələrinin azərbaycanlıların müstəqil pedaqoji məktəb yaratmalarına maneçilik cəhdləri barədə məlumat verir, belə bir məktəbin Erməni Pedaqoji Texnikumunun nəzdində bir şöbə kimi fealiyyət göstərməsini daha məqsədə uyğun hesab edirdilər. Yalnız “Azsayı xalqlar şöbəsi”nın müdürü Bala Əfəndiyevin, “Azlıqda qalan millətlər surası”nın müdürü Mehdi Kazimovun, “Zəngi” qəzetinin məsul redaktoru Mustafa Hüseynovun, İrəvanda Azərbaycan ədəbi-mədəni, ictimai-siyasi mühitinin görkəmli nümayəndələrindən olan Əkbər Rizayevin, Qulam Fərhadovun, Rza Şeyxzadənin, Miryusif Mirbabayevin, Murtuza Muradovun, Əhməd Əhmədovun, Abbas Fərəcovun və digər azərbaycanlı ziyalıların ezmkarlığı, apardıqları mübarizə nəticəsində Ermənistən Xalq Maarif Komissarlar Şurası İrəvan Türk Pedaqoji Texnikumunun təşkil edilməsi barədə qərar qəbul etməyə məcbur olmuşdu. Nəhayət, 1924-cü ilin oktyabr ayının 15-də İrəvan Müəllimlər Seminariyasının xələfi olan İrəvan Türk Pedaqoji Texnikumu açılmış və bu təhsil ocağının fealiyyəti milli təhsil tariximizin ən şərəflisi, qiyaməli səhifələrindən biri kimi yadda qalmışdır.

Kitabda İrəvan Türk Pedaqoji Texnikumunun açılması ilə Azərbaycan məktəblərində müəllim kadrlarına olan ehtiyacın qismən ödənildiyi və bu işdə texnikumun direktoru Mehdi Kazimovun böyük rol oynadığı qeyd edilir.

Bu texnikumun 1925-ci ildə Nəriman Nərimanov adına İrəvan Türk Pedaqoji Texnikumu adlandırılması İrəvan ziyahları içərisində sabaha, gələcəyə müyyəyən ümidiş yaratsa da, erməni şovinistlərinin azərbaycanlılara qarşı münasibəti, pozuculuq hərəkətləri onları daim ayiq-sayıq olmağa, milli dilimizin, mədəniyyətimizin inkişafı naminə daha çox fədakarlıqlar göstərməyə sövq edirdi.

Irəvan Türk Pedaqoji Texnikumu Erməni

Pedaqoji Texnikumunun binasında fəaliyyət göstərir, dərs demək üçün müəllim kadrları çatışdır, dərslik, program yox idi. İravan Türk Pedaqoji Texnikumunda 30 nəfər tələbə üçün kiçik bir sinif və iki yataq otagi nəzərdə tutulmuşdu. Tədqiqatlardan aydın olur ki, sinifdə parti və oturacaqlar olmadığından tələbələr yerde oturmağa məcbur olurmuşlar.

Bu texnikumda vəziyyətin ağırlığı əslində Ermənistan Xalq Maarif Komissarlığının bu təhsil ocağına biganə münasibətə bilavasitə bağlı idi. Kitabda göstərilir ki, bu təhsil ocağının ehtiyacları uzun müddət Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı tərəfindən ödənilmişdir.

Müelliflərin araşdırılmalarından aydın olur ki, azərbaycanlı məktəblərində müəllim kadrları böyük təlebat olduğu halda, yüzlərlə azərbaycanlı müəllim və tələbələrə “bəy”, “xan”, “mülkədar”, “qolcomaq”, “kulak”, “mövhumatçı”, “millətçi” damğası vurulur və həmin şəxslər təhsil müəssisələrindən xaric edilirdilər. Kitabda verilən materiallardan məlum olur ki, o illərdə “Təmizləmə komissiyası” adlandırılara yoxlama zamanı texnikumun bir çox qabaqcıl tələbələri: Mikayıl Əliyev, Fəraməz Kazimbeyov, Xəlil Əfəndiyev, Ələkbər Həsənzadə, Fərhad Əsgərov, Tərifə İsmixanova, Əli Xəlilov, Məhəmməd Rzayev, Məhərrəm Xəlilov, Əkbər Cabbar Hacı

Həsənoğlu, Qədimalı Vəliyev, Ənvər Qaziyev, Ağayar Həsənov, Məmmədəli Əsədov, Öruc Şumalov, Fərman Kazımov, Ziyad Şərifov, Bəhmən Xudiyev, Məhəmməd Rzayev, Şahzadə Rizabəyov və başqları “kulak”, “ünsür” adı ilə damğalanmış və bu texnikumdan xaric edilərək cəzalandırılmışdır.

Tədqiqatçılar Kənül Həsənova və Cəlal Allahverdiyev bu faktları göstərməklə erməni şovistlərinin azərbaycanlılara qarşı qabaqcada planlaşdırılmış hərəkətlərinin məhiyyətini diqqətə çatdırır, erməni vandalizmini, vəhşiliyini ifşa etmiş olurlar.

Maraqlıdır ki, ilk dəfə bir neçə müəllimlə fəaliyyətə başlayan İrəvan Türk Pedaqoji Texnikumu sonralar bu adla fəaliyyət göstərmişdir. Bu təhsil müəssisəsinin adındakı "Türk" sözü də erməniləri narahat edirdi. Ona görə bu sözün texnikumun adından çıxarılmasına çox cəhd göstərildilər. Nəhayət, 1935-ci ildə İrəvan Türk Pedaqoji Texnikumu İrəvan Azərbaycanlı Pedaqoji Məktəbi adlandırıldı. Kitabda bu tarixi faktın təsdiqi olub.

xi fakt da eksini tapmışdır.

Kitabda 1934-cü ildən etibarən bu təhsil ocağına cəlb olunmuş ali təhsilli müəllimlərdən Nəsib Əfəndiyev, Müzəffər Nəsirli, Abbas Azəri (Azerbaycan dili və ədəbiyyat fənləri üzrə), Nəzər Paşayev (tarix fənni üzrə), Tacirə Bağırova, Zəhra Abbasova (pedaqogika və psixologiya fənləri üzrə), Ramazan Əliyev (kimya fənni üzrə), Mamed Həsənov, Zərrı Qurbanova, Əziz Əzizov və Kərəm Abbasovun (fizika və ri-yaziyyat fənləri üzrə) adları çəkilir, peşəkarlıq qabililiytləri, yüksək mənəvi keyfiyyətləri aşaslandırılır.

Kitabda 1935-ci ildə İrəvan Azərbaycanlı Pedaqoji Məktəbinin nəzdində yaradılmış qıyabi şöbə haqqında, eyni zamanda bu təhsil ocağına rəhbərlik etmiş direktorlar, burada dərs de-

କବିତାରେ ଜୀବିତ

KÖNÜL HƏSƏNOVA
CƏLAL ALLAHVERDİYEV

**RİXi TƏHSİL OCAĞI:
ŞAN VAN AZƏRBAYCANLI
EDAQOJİ MƏKTƏBİ**

“Yəhdi İtəvan keşmijidə mərkəzi ilə
fəsul və güzə olub”

Firudin bay Kəçər